

A térszervező erők kulturális meghatározottsága

BÁNLAKY Pál

Minden közösség létrehozza, kialakítja a saját terét, ahol él, ahol életének eseményei történnek. Ez a közösségi tér teszi lehetővé a szükségletek kielégítését, az egyén és a közösség együttélését. Ennek megfelelően a tér megszervezése az adott közösség kultúrája által meghatározott. A cigány közösség térhasználatának sajátosságait megismerve közelebb juthatunk a régóta vágyott társadalmi béke megvalósulásához.

Előhang

Szakmai (kutatói) életemnek három nagy vonulata volt:

- helyi társadalom (kapcsolódóan településügyek);
- művelődés, kultúra (elsősorban társadalmi meghatározottság);
- cigányügyek (életkörülmények, előítéletek).

Itt az ideje, hogy a hármat összekössem, ezúttal a három témakörnek egy sajátos metszéspontját véve szemügyre.

Kiindulópontok I.

1. A társadalom (és azon belül minden közösség) megalkotja (létrehozza) saját terét. (A térszervezés a társadalom egyik szerveződési formája.) A „megalkotás” („létrehozás”) természetesen valamiféle *aktivitás*. (A *társadalomföldrajz és településszociológia* axiómája.)
2. Következésképp: kell lennie egy „*térszervező erő*”-nek. Ami természetesen *nem* *elve* *adott*, hanem a társadalom (közösség) életfolyamatában *kialakul*, maga is társadalmi termék, akkor viszont azonnal felmerül a következő kérdés.
3. Melyek a térszervező erőt meghatározó tényezők? Nagyjából a következők:
 - Az *adottságok* tudomásulvétele, ezen belül:
 - annak számbavétele, hogy mik a közösségi *életkörnyezeti tényezők*;
 - valamint melyek a *téralakítást* (is) meghatározó *társadalmi jellegű tényezők* (meglévő, készen talált objektivációk, meglévő „közösségi-környezeti” viszonyok; ez utóbbiak az adott közösség környezetében található más közösségek).
 - Az *adott közösség szükségletei*, ezen belül a termelőtevékenységhez kötődő *térszükséglet*, a fogyasztás *térszükséglete*, a közösségi élet és a magánszféra *térszükségletei*.

- Az adott közösség *kultúrája*, ezen belül a térszervezésre vonatkozó hagyományai. (Amelyeket – mármint a hagyományokat, kialakulásukban – természetesen az előző tényezők is befolyásolnak.)

A három meghatározó tényező közül az első a *lehetőségmezőt* jelöli ki, a második a *kell*, a *sollen* szintje, a harmadik tartalmazza egyrészt a *hagyományozódást* (a szorosan vett kulturális hagyományokat), másrészt az *aktualizálást* (amely az 1. és a 2. tényező konkrét helyzetre való transzformációja). Így végül a harmadik faktoron, tehát a kultúrán belül alakul ki a tulajdonképpeni *cselekvésvezérlő tényező*, ama bizonyos „*térszervező erő*”.

Kérdésünk: *Hogyan jelenik meg mindez a mai Magyarországon a cigányságnál?*

Kiindulópontok II.

4. A cigány kultúrának a „térszervező erő” szempontjából releváns elemei:
 - A cigányság kultúrája alapjellegetben *közösségi kultúra*.
 - A cigány kultúrában – több évszázados *peremhelyzet!* – sok az időben is távolról hagyományozott, *archaikus mintázatú* elem. (Márkus István szerint *feudalizmus előtti* elemek.)
 - A cigány kultúra kialakulásának időszakában – amely időszak elemei hagyományozódnak! – a cigányság *vándorló életformában élt*; ennek szükségleteire kellett felelnie a térszervezésnek. (Sátras szekerek utazásnak megfelelő berendezése, letáborozáskor a szekerek elrendezése.) Idetartozik még, hogy a letelepedéskor sem volt szükségük arra, hogy átvegyék a környezet térformáló elveit és technikáit, ugyanis a falvak (amelyek határában a cigányok letelepedtek) parasztsága a földművelés, állattenyésztés szükségleteinek megfelelően formálja meg tereit. A cigányok a letelepedés után is olyan foglalkozásokat űztek, amelyek nem igényelték a parasztihoz hasonló térhasználatot.

Következésképpen

5. A cigányság térhasználati elvrendszere, „térszervező ereje” az alábbiak szerint alakul.
 - A cigányság térszervező erejében *jelen vannak* a következők:
 - A *közösségiség*: nyitottság, „kerítésnélküliség”, az intim szféra szükségletelensége. A „kerítésnélküliség” azt (is) jelenti, hogy a közösség (a cigánytelep, az utca közössége) az általa belakott teret a *közösség terének* tekinti. Ez egyértelmű a „klasszikus”, szétszórt putrikból álló cigánytelepeken, de valamilyen érvényes ott is, ahol „utcában” laknak; a ház udvara nem szigorú magánterület.
 - A mindennapi élet tereinek *minimalista* kialakítása, a vándorló életforma ugyanis csak a minimális teret engedi meg, ez a „norma” öröklődik, hagyományozódik a kultúrában. Ez végletekig leegyszerűsített, funkcionalista térhasználatot jelent.

- A tér *multifunkcionális* használata, vagyis az, hogy egyes életfunkciókra nincs külön kijelölt tér. (Ez egyébként így van az archaikusabb – pl. feudallizmuskori – parasztkultúrában is.)
- A cigányság térszervező erejében *nincsenek jelen* az alábbi tényezők, amely – éppoly jellemző – *hiányok* viszont a környező társadalom térszervezésében jelen vannak:
 - A kötött funkciójú *közösségi terek* (utcák, közintézmények) szükséglete, tehát nincs jelen az ezek alakításához szükséges térszervező erő.
 - A közösségi letelepedés *helyszínének kiválasztására vonatkozó normák*. Ott telepednek le, ahol éppen helyet találnak, a hely kiválasztását mind a természeti környezet, mind saját gazdasági tevékenységük csak kismértékben determinálja.
 - A kötött funkciójú *magánterek* kialakítása. A vándorlások időszakában a sátoros szekerben természetesen minden együtt van, nem lehetséges „elkülönített magántér”.

Talán efféle megfontolások segíthetnek megérteni (például) a telepfelszámolási programok némely nehézségét, és segítenek hatékonyabban megtervezni ilyen, a cigányság *térbeni integrációjának* elősegítésére irányuló programokat.

SUMMARY

The cultural determination of the forces of spatial organization

BÁNLAKY Pál

Every community creates its own space, in which it exists and the events of its life happen. The fulfilment of human needs, and the cohabitation of the individual and the community take place in this community place. In accordance with this, the organization of space is determined by the culture of the community. Getting to know the peculiarities of space utilization of the gipsy communities, we may come closer to the long desired peace of the society.

